

ÎN LEGĂTURĂ CU DECRETELE TOMITANE PRIVITOARE LA PAZA ORAȘULUI

DE
IORGU STOIAN

Deși descoperite și publicate de mai bine de șaiszeci de ani¹, în care timp au fost, așa cum era de așteptat pentru un document atât de important, de multe ori reproduse și copios comentate și folosite², cunoscutele decrete privitoare la paza orașului Tomis mai oferă, încă și astăzi, numeroase puncte obscure, a căror interpretare este departe de a fi întrunit adeziunea tuturor cercetătorilor. Aceasta provine, poate, și din faptul că, nici pînă acum, ele nu au avut parte de o editare cu adevărat științifică, dar, mai ales, din cauza termenilor însăși în care sînt redactate, ceea ce face interpretarea și, în primul rînd, datarea lor destul de dificilă. O examinare mai atentă a originalului, în lumina și a altor documente asemănătoare, pe drept sau pe nedrept socotite contemporane, ar putea totuși, dacă nu să rezolve definitiv toate problemele puse de inscripția de care este vorba, să deschidă, cel puțin, noi perspective pentru lămurirea lor. Este ceea ce vom încerca să facem, în cele ce urmează, măcar pentru unele din aceste probleme.

Mai întîi cîteva rectificări de lectură. În r. 16 și 35, este de citit βελτ[ε]ίωνα respectiv βελτ[ε]ίοναζ cel puțin ca primă redactare. Căci se prea poate ca ε, ale cărui urme se văd destul de clar, să fi fost, la o eventuală revizie, martelat chiar de lapicid. Ceea ce înseamnă că, deși neuzitată și, după știința noastră,

¹ Gr. Tocilescu, «A.E.M.», XIV, 1891, p. 22-26, nr. 50.

² R. Cagnat, «Rev. Arch.», XVII, 1891, p. 406-408, nr. 54; Ch. Michel, Recueil d'inscriptions grecques, Paris, 1897-1899, p. 252-253, nr. 334; A. Wilhelm, «A.E.M.», 1897, p. 76-77; idem «G.G.A.», 1898, p. 228; idem, «Wien. S. B.», CCIV, 1932, 4, p. 19 și urm.; S.I.G. II², 181-184, nr. 529 = S.I.G., II³, p. 394-396, nr. 731; S.G.D.I., nr. 5545; B. N. Grakov, «V.D.I.», 1939, nr. 3, p. 253-255; Th. Reinach, «R.E.G.», IV, 1891, p. 324; J. Weiss, Die Dobrudscha im Altertum. Sarajevo, 1911 p. 31; B. Pick - K. Regling, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien. Berlin, 1898-1910, p. 591 (cu nota 2); E. H. Minns, Scythians and Greeks. Cambridge, 1913, p. 464; V. Pirvan, Zidul cetății Tomi. București, 1915, p. 12 (426)-14 (428); cf. și p. 10 (224) cu nota 2; idem, «La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube». București, 1923, p. 3 (25), cu nota 5; 21 (43) cu nota 5 și 22 (44); R. Salač, «B.C.H.», 1931, p. 52-53; L. Robert, «B.C.H.», LIX, 1935, p. 504. și urm.; R. Vulpe, Histoire ancienne de la Dobroudja. București, 1938, p. 98-99; M. Rostovtzeff, Social and Economic History of the Hellenistic World. Oxford, 1941, p. 765 și 766 (cu nota 32 de la p. 1511); Hr. Danov, Țărmlul de vest al Mării Negre în antichitate. Sofia, 1947, p. 81 (în bulgară); T. V. Blavatskaia, «V.D.I.» 1949, nr. 3 p. 42; idem, Orașele vest-pontice în secolele VII - I e.n. (în l.rusă), Moscova, 1952, p. 174, nota 2, 188 - 189 și 195 - 196; etc.

neatestată încă, această diftongare nu era mai puțin în spiritul foneticii grecești, într-o anumită epocă. De asemenea, este limpede că, în r. 49, patronimicul τοῦ Θεοφίλου trebuie citit în coloana a II-a, iar nu în coloana I-a, cum a făcut Gr. Tocilescu și, după el, toți ceilalți. Avem, în acest caz, Χαιρήμων Εὐκράτου τοῦ Θεοφίλου, iar nu Νουμήγιος Νουμηγίου τοῦ Θεοφίλου.

Dar să trecem la examinarea fondului însuși al textului. După cum se știe, sensul general al celor două decrete este clar: este vorba de instituirea, la Tomis, a unei paze, formate din patruzeci de oameni (ἄνδρες ἐπιλεκτοὶ τεσσαράκοντα) ruși sub comanda a doi comandanți (ἡγεμόνες), aleși din toată masa cetățenilor (ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν), în împrejurări dificile pentru cetate (primul decret), și de cinstirea acestei paze, pentru felul, mai mult decât conștiincios, cu care s-a achitat de această sarcină (πᾶσαν εἰσενεγκάμενοι φιλοπονίαν) (al doilea decret). Din păcate, trebuie să recunoaștem însă că nu tot atât de clare ne apar și evenimentele concrete, la care se face aluzie, și, cu atât mai puțin, epoca precisă, în care acestea au avut loc. De aceea nu este de mirare că un acord, în această privință, n-a existat și continuă, orice s-ar spune, să nu existe.

Astfel, ca să începem cu editorul însuși, ar fi vorba de «instituirea a doi conducători împotriva deselor invazii ale piraiților carieni — căci așa citea Gr. Tocilescu în r. 2 (διὰ τὰς τῶν Καρῶν περὶ[ιτ]τὰς εἰσβ[ολάς]) — care trebuia să aleagă patruzeci de bărbați pentru paza porților orașului și pentru serviciul de patrulare în oraș. Măsura fusese luată, desigur — spune în continuare Gr. Tocilescu — mai puțin împotriva pustiirilor piraiților înșiși, cit împotriva îngrijorării populației, care, întrecând măsura permisului, părăsea în masă orașul. Prin paza permanentă a porții, trebuia să se preîntâmpine eficace această teamă, și, pe lângă aceasta, să se împiedice, de asemenea, fuga mai departe a cetățenilor». Iar, în ceea ce privește data documentelor, același cercetător se mulțumește să constate vag că «forma literelor se potrivește cu perioada preromană, după cum arată absența numelor romane»¹.

Lectura și interpretarea lui Gr. Tocilescu sînt acceptate, fără nici o modificare, de René Cagnat², Th. Reinach³ și Ch. Michel,⁴ cu observația totuși că Th. Reinach pune inscripția tomitană alături de cunoscutele decrete din Olbia, în cinstea lui Protogenes și a lui Niceratos, fără a se ocupa de data lor, care, pentru decretele din Tomis ar fi — după Ch. Michel — secolul al II-lea î.e.n.

Începînd însă cu Dittenberger⁵, dar, de sigur, pe baza lecturii lui Ad. Wilhelm⁶, rămasă definitivă⁷, potrivit căreia, în rîndul amintit este de citit διὰ τὰς τῶν καίρων περι[σ]τάσεις, iar nu διὰ τὰς τῶν Καρῶν περι[ιτ]τὰς εἰσβ[ολάς], aproape toți cercetătorii care s-au ocupat de această problemă au pus împrejurările din decretele de la Tomis în legătură cu acțiunile întreprinse de Burebista, în preajma anului 50 î.e.n., pentru a supune protectoratului său cetățile din Pontul Sîng. Această interpretare se bazează, în afară de inscripțiile analoge

¹ Gr. Tocilescu, loc. cit.

² R. Cagnat, loc. cit.

³ Th. Reinach, loc. cit.

⁴ Ch. Michel, loc. cit.

⁵ W. Dittenberger, S.I.G.² și S.I.G.³, loc. cit.

⁶ Ad. Wilhelm, «G.G.A.», loc. cit.

⁷ Cu două excepții totuși: una, aproape din aceeași vreme, cînd Ad. Wilhelm propunea noua lectură, aceea a lui W. Drexler, Woch. Kl. Phil., 1898, 756—758; alta, infirizată, a lui W. Ormerod, Piracy in the Ancient World, 1924, p. 258, nr. 3; cf. L. Robert, «B.C.H.», LIX, 1935, p. 504; a se vedea, și aici, mai jos.

din Olbia¹, Istria², Dionysopolis³ și Mesambria⁴, mai ales pe un text din Dion Chrysostomos, care, ocupându-se de Olbia, cu 150 de ani înainte de vremea sa (sf. sec. I e.n.) — cum spune el însuși — scrie: « Ea (adică Olbia) a fost încontinuu atacată, adesea chiar cucerită; ultima sa cucerire a avut loc nu cu mai mult de 150 de ani înainte. Căci au pus stăpînire și pe ea geții, ca și pe celelalte cetăți din Pontul Stîng, pînă la Apollonia »⁵.

În ultimul timp însă, s-au exprimat tot mai serioase îndoieli asupra acestei datări și interpretări, acceptate, fără rezerve, și de întreaga istoriografie romînă. Începutul l-a făcut, se pare, A. Salač, cu ocazia editării unui nou decret din Odessos⁶, e drept, sub o formă încă destul de timidă. « Orașul Tomis — spune într-adevăr cercetătorul amintit — pare a fi putut rezista atacurilor lui Burebista, dacă data, căreia în general îi este atribuită inscripția, este exactă »⁷.

Cel care s-a pronunțat însă, pentru prima oară, în termeni categorici împotriva datării inscripției de care ne ocupăm, în vremea lui Burebista, a fost M. Rostovtzeff, care — așa cum se exprimă el însuși — « nu vede nici un motiv de a atribui inscripția epocii lui Burebista, deoarece numele lui Burebista nu apare în document »⁸. Este drept că, atunci cînd este vorba de a fixa, totuși, o dată, considerațiile lui M. Rostovtzeff sînt mult mai vagi; reiese, însă, destul de clar că, pentru el, această dată este, în orice caz, anterioară epocii amintite, dacă nu chiar identică cu aceea atribuită de el inscripțiilor în cinstea lui Aristagoras și a lui Epicrates, la care adaugă, totuși ca ceva mai timpurie, inscripția lui Rhemaxos — adică sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n.

În termeni oarecum asemănători, se exprimă și cunoscuta cercetătoare sovietică, T. V. Blavatskaia, care, după ce arată că, în mod obișnuit, acest decret se atribuie vremii lui Burebista, adaugă: « Absența numelui regelui, sau chiar a unei indicații precise privitoare la un pericol de război, care amenința din partea barbarilor, nu ne permite să fim de acord cu această părere »⁹. În prîvința datei însă, fără a se pronunța în mod explicit, reiese, din locul în care își plasează considerațiile — de natură social-economică sau militară — în legătură cu inscripția, că T.V. Blavatskaia rămîne tot la secolul I î.e.n., fără vreo altă precizare¹⁰.

Obiecția ridicată de M. Rostovtzeff și de T. V. Blavatskaia — de altfel destul de sumar exprimată — nu ni se pare lipsită de temei. Căci dacă, într-adevăr, inscripția s-ar referi la acțiunile lui Burebista, este, cel puțin, curios ca numele aceluia, pe care cunoscuta inscripție din Dionysopolis îl numește « primul și cel mai mare dintre regii din Thracia — *πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπι Θράκης βασιλέων* — » să nu apară sub o formă oarecare și aici, cum apare și

¹ S.I.G.³, p. 512—515, nr. 324 = S.I.G.³ p. 392—394, nr. 730.

² « A.E.M. », VI, 1882, p. 36—38, nr. 78 = S.I.G.³, p. 515—517 nr. 325 și S.I.G.³, p. 340—342, nr. 708 (de văzut și completările lui V. Pirvan, Arch. Anzeiger, 1915, p. 248 și urm.)

³ S.I.G.³, p. 547—550 nr. 342 = S.I.G.³, nr. 762.

⁴ G. Seure, « Rev. Arch », II, 1911, p. 423 și urm.

⁵ Dion Chrysostomos, XXXVI, 4: Ἄει μὲν πολεμεῖται, πολλάκις δὲ καὶ ἑάλω, τὴν δὲ τελευταίαν ἔλωσιν οὐ πρὸ πλείων ἢ πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν. εἰλον δὲ καὶ ταύτην Γέται καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν ταῖς ἀριστεροῖς τοῦ Πόντου πόλεις μέχρι Ἀπολλωνίας.

⁶ A. Salač, loc. cit.

⁷ Ibidem, p. 53.

⁸ M. Rostovtzeff, op. cit., p. 765.

⁹ T. V. Blavatskaia, Orașele vestpontice în secolele VII-I î.e.n., p. 174, nota 2.

¹⁰ Ibidem, p. 188—189 și 195—196; cf. de aceeași, « V.D.I. », 1949, nr. 3, p. 42.

într-o altă inscripție contemporană, de astădată din Mesambria¹, cînd în situații oarecum analoge, numele unui Saitaphernes este menționat, în mod expres, în tot atît de cunoscuta inscripție din Olbia².

Dar mai sînt și alte obiecții, care militează împotriva legării evenimentelor din inscripția noastră de vreo acțiune a lui Burebista împotriva Tomisului. Lăsăm la o parte faptul că, din textul lui Dion Chrysostomos, nu se poate trage decît concluzia unei probabile, poate chiar sigure supuneri a Tomisului de către Burebista, fără a putea ști dacă această supunere a avut loc prin luptă sau, ca la Dionysopolis, pe cale diplomatică. Dar, chiar în prima ipoteză este greu de admis că, oricît de solide ar fi fost zidurile Tomisului³ și oricît de mare nepriceperea geților în asediarea cetăților, s-ar fi putut face față situației cu o «armată» de numai 40 de soldați, plus cei doi comandanți ai lor. De altfel, textul însuși al inscripției arată clar care era rostul acestei — ca să-i spunem pe adevăratul său nume — poliții⁴, anume «de a face ziua de gardă la porți, iar noaptea să stea de strajă și să patruleze prin oraș — ἐφημερεύοντας [ἐ]πὶ τῶν πυλῶν καὶ παρακοιτῆσοντας τὰς νύκτας κ[αὶ] ἐφοδεύσοντας τὴν πόλιν»⁵. Această însă — trebuie să o recunoaștem — cadreză prea puțin cu un atac masiv — cum este de presupus că ar fi fost o acțiune a lui Burebista, ci, mai de grabă, cu niște incursiuni sau, poate, numai pericol de incursiuni, din partea triburilor mai mult sau mai puțin vecine. Această stare de nesiguranță a cetăților vest-pontice pare a se întinde însă pe o perioadă destul de lungă și anume cel puțin de la începutul secolului al II-lea pînă la mijlocul secolului I î.e.n.⁶. Este deci mult mai plauzibil să presupunem că, în inscripția noastră, este vorba, nu atît de un război propriu-zis, cît de o stare de alarmă, de mai lungă durată, provocată în jurul unei date, care este de căutat, de lipsa de securitate externă — poate din partea unor triburi în migrație, poate, mai degrabă, din partea triburilor băștinașe înșiși —, dar și internă, după cum pare a sugera destul de limpede textul. Dar, asupra acestui aspect al problemei vom mai reveni.

Deocamdată rămîne a reține — după părerea noastră — că, din analiza textului nostru și a altor texte cu care ar putea fi pus în legătură, nu reiese nici un temei serios pentru atribuirea inscripției de la Tomis unor evenimente provocate de vreo acțiune a lui Burebista. Mai mult încă — așa cum vom încerca să arătăm — există motive puternice, de ordin paleografic, care nu îngăduie plasarea documentului nostru într-o epocă așa de tîrzie.

Știm desigur că, singură, forma literelor nu este un criteriu tocmai comod de datare a unui document. Cînd însă există o suficientă posibilitate de comparare cu alte documente, precis datate, chiar și numai felul scrierii ne poate fi de un real folos, în această privință. Or, în cazul nostru, avem cel puțin două astfel de documente, ambele de mai multe ori citate. Este vorba de cunoscutele inscripții — una din Dionysopolis, în cinstea lui Acornion, cealaltă din Mesambria, în cinstea lui Dionysos Eleuthereus — în care numele lui Burebista apare

¹ S.I.G.³, nr. 762, p. 22—24; cf. și Strabo, VII, 3,11.

² S.I.G.³, nr. 495, p. 10 și 89.

³ Așa cum susține, de pildă, V. Pirvan, Zidul cetății Tomi. București, 1915, p. 12 (426).

⁴ Cf. Th. Reinach, loc. cit., și L. Robert, loc. cit., p. 505.

⁵ R. 24—26; cf. și r. 32—33, unde întîlnim aproape aceeași exprimare. Pentru termenii tehnici întrebuințați, vezi și G. Seure, loc. cit.

⁶ V. Pirvan, La pénétration hellénique .et. hellénistique. București, 1923, p. 21 (43 — 22 (44); cf. și R. Vulpe, op. cit., p. 87 și urm.

în mod explicit; sînt deci în mod sigur contemporane epocii sale. Mai mult, pentru inscripția din Dionysopolis se poate avansa o dată și mai precisă, și anume între 48, data la care Pompeius, citat de asemenea în inscripție, este salutat cu titlul de imperator, și 44 î.e.n., data morții lui Burebista, înainte de care — după atitudinea redactorului față de el — a fost cu siguranță redactat documentul. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că ea nu se referă și la evenimente ceva mai vechi, așa cum de altfel reiese clar din însuși modul de redactare al inscripției.

O comparație paleografică însă, fie chiar și sumară, a acestor două documente cu inscripția de la Tomis, ne duce în epoci sensibil diferite una de alta. Să dăm numai cîteva exemple: pe cînd inscripțiile de la Dionysopolis și Mesambria, cu toate micile deosebiri dintre ele, au, întotdeauna, pe Π și Ν cu ambele haste verticale egale, iar pe Σ cu barele orizontale perfect paralele, inscripția de la Tomis prezintă, dimpotrivă, literele amintite, în primul caz, cu hasta din dreapta mai scurtă, în al doilea caz, cu barele sensibil deschise¹. De asemenea, este demn de remarcat că, în timp ce, în inscripția în cinstea lui Acornion, *iota adscriptum* nu figurează niciodată, el este mereu prezent în inscripția tomitană. Aceasta înseamnă însă că, în mod sigur, inscripția de la Tomis este, ca și inscripția de la Olbia în cinstea lui Niceratos, cu care prezintă frapante analogii, mai veche decît cele două inscripții amintite. Putem chiar — după părerea noastră — preciza: cu cel puțin două generații, generația intermediară fiind — după scriere — reprezentată în acest caz de inscripția istriană, în cinstea lui Aristagoras, deși măcar unele evenimente din ea sînt, după toate probabilitățile, contemporane cu cele înfățișate în inscripțiile menționate din Olbia și Tomis².

Aceasta ne duce însă, pentru inscripția de care ne ocupăm, cel puțin în preajma anului 100 î.e.n., ceea ce — ne grăbim să adăugăm—concordă de altfel nu numai cu observația lui Dittenberger însuși, care nu exclude posibilitatea împingerii caracterelor întrebuițate pînă la începutul secolului I î.e.n., dar și cu împrejurările înfățișate de documentul nostru. Care au putut fi aceste împrejurări am încercat să arătăm, în general, încă mai sus. Revenim acum cu unele precizări.

Ocupîndu-se de situația din această regiune, V. Pîrvan ne-a lăsat un tablou cuprinzător și sugestiv al vicisitudinilor prin care ea a trecut în vremea de care este vorba. «Sarmați, celți, germani, daci, thraci — spune între altele savantul citat — rînd pe rînd învingători și învinși, luptînd între ei înșiși și împotriva grecilor, iar, de la mijlocul secolului al II-lea împotriva romanilor, toți acești barbari, în continuu echilibru instabil, neliniștesc și pustiesc valea Dunării. Marea este acum plină de piraiți. Geții și thracii atacă orașele grecești din Pont, iar inscripțiile din Istria, din Tomis, din Callatis, din Dionysopolis, din Mesambria, din Apollonia nu vorbesc, ca și la Olbia, în tot secolul al III-lea, al II-lea și I î.e.n. decît de războaie și invaziuni»³. Deși, după cum se vede, V. Pîrvan pare a socoti, ca de altfel și M. Rostovtzeff⁴ și L. Robert⁵, identică sau aproape

¹ Observația lui Dittenberger, S.I.G.², nr. 529, note, cu privire la o pretinsă deosebire între forma lui Π din textul decretelor (v. 1—45) și aceea din *nominum index* (v. 46—64) nu coresponde pietrii.

² Aceasta înseamnă însă că n-au dreptate nici Rostovtzeff (op. cit., p. 766; cf. și Gnomon, X, p. 6), cînd afirmă că ambele serii sînt scrise exact în același stil și reflectă situații identice, nici L. Robert, «B.C.H.», LIX, 1935, p. 504, cînd nu face nici o deosebire între ambele grupe de inscripții.

³ V. Pîrvan, La pénétration hellénique et hélénistique. București, 1923, p. 21 (43) — 22 (44), cu o bogată bibliografie a problemei.

⁴ M. Rostovtzeff, loc cit.

⁵ L. Robert, loc. cit.

identică situația din această regiune pe o perioadă atât de îndelungată — ceea ce, în treacăt fie zis, am admis noi înșine, însă numai provizoriu, mai sus — pentru nici o epocă nu ni se pare mai potrivit termenul de «echilibru instabil», întrebuițat de învățatul român, ca pentru secolul al II-lea î.e.n. Aceasta pentru că — lăsînd deocamdată la o parte problema popoarelor migratorii — niciodată mai mult ca acum n-au existat, poate, din partea băștinașilor din această regiune, mai multe încercări, adesea obscure și în orice caz de scurtă durată, de a crea diverse formații politice, ca să nu le spunem statale, pe locul lăsat de stăpînirile succesive, mai mult sau mai puțin îndelungate, ale odrysilor mai întii, ale macedonenilor după aceea, în sfîrșit, ale celților de la Tyllis. Situația apare oarecum schimbată în secolul I î.e.n., cînd, prin acțiunile de cu totul altă amploare întreprinse în numele unor state puternice, deja închegate sau, cel puțin, în curs de închegare, de un Mithridates, Burebista sau de romani, se conturează, dacă nu ieșirea, măcar posibilitatea ieșirii din acest provizorat.

Se înțelege că încercările de care vorbeam mai sus nu puteau să nu vizeze, într-un fel sau altul, și coloniile grecești de pe malul mării, care sînt — ca să spunem așa — într-o permanentă stare de alarmă, reflectată din plin, în documentele locale, de altfel de multe ori aproape singurele izvoare din care cunoaștem aceste încercări.

O astfel de încercare trebuie socotită, de sigur, acțiunea de la începutul secolului al II-lea î.e.n. a unui Zoltes, ca și replica dată de Rhemaxos, sau, ceva mai tîrziu, a conducătorului aceluia încă misterios *Ἰλατικὸς πόλεμος*¹, ca să nu pomenim deocamdată acțiunile mai puțin strălucite, dar tot atât de semnificative din acest punct de vedere, despre care ne vorbesc inscripțiile amintite, din Istria², din Tomis (chiar inscripția noastră) și din Callatis³, după cum vom încerca să arătăm mai departe. Pentru un moment, socotim că nu este lipsit de interes de a sublinia, și de data aceasta, perfecta analogie pe care aceste acțiuni din lumea thracă și-o găsesc în lumea scythică, în acțiunile unui Scyluros sau Palacos, în regiunea Chersonesului⁴, și desigur, ale aceluia trib anonim despre care ne vorbește inscripția de la Olbia în cinstea lui Niceratos al lui Papias⁵, datînd, după noi, tot de la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n.

Revenind deci la inscripția noastră, socotim că nu greșim dacă o punem în legătură tocmai cu o acțiune de felul celor menționate mai sus, condusă de vreo reuniune de triburi locale — poate chiar de geți — care caută, desigur, cu mijloace insuficiente, dacă nu să anexeze, măcar să exploateze colonia grecească de la Tomis. Și nu este exclus, ba este chiar probabil, ca o situație asemănătoare să se reflecte și în cunoscuta inscripție de la Istria, în cinstea lui Aristagoras⁶, ca și în tot atât de cunoscuta inscripție, găsită la Apollonia, dar referindu-se la împrejurări din Callatis, pusă în cinstea Apolloniatului Stratonax al lui Lygdamis⁷. Asemănarea situației descrise în toate aceste trei inscripții este izbitoare: aceeași presiune exercitată de un dușman vag determinat — cel puțin pentru noi, dar, fiind vorba de triburile vecine, subînțeles de cei în cauză

¹ «A.E.M.», XI, 1887, p. 66—69, nr. 141 = S.I.G.², p.339 și urm., nr. 707.

² S.I.G.², p. 340—342, nr. 708.

³ E. Kalinka, Ant. Denkmäler in Bulgarien, col. 83—86, nr. 94.

⁴ S.I.G., p. 517—521, nr. 326 — S.I.G.², nr. 709; E.H.Minns, *Scythians and Greeks*. Cambridge, 1913, p. 463; 518 și urm. și 647—648.

⁵ S.I.G.², p. 512—515, nr. 324 — S.I.G.², p. 392—394, nr. 730.

⁶ S.I.G.², p. 515—517, nr. 325 — S.I.G.², p. 340—342, nr. 708.

⁷ E. Kalinka, Ant. Denkmäler in Bulgarien, col. 83—86, nr. 94.

— care nu numai amenință cetatea respectivă, ca la Tomis și Callatis, dar o și exploatează din plin, ca la Istria; aceleași negocieri cu acest dușman, atât la Istria cât și la Callatis, care lipsesc — este drept — la Tomis. Aceasta ne-a și făcut de altfel, pe lângă argumentul paleografic, să le datăm în aceeași epocă.

Înseamnă oare aceasta că ipoteza unei amenințări împotriva cetăților amintite, din partea altor triburi decât cele locale este cu totul exclusă? Desigur, este greu de afirmat acest lucru, dar tot atât de greu, dacă nu mai greu, este de susținut și contrariul, fie și numai pentru faptul că, odată admisă ipoteza, nu este tocmai ușor de precizat care a putut fi apartenența etnică a acestor triburi. De altfel trebuie să subliniem că, lăsând la o parte părerile mai vechi ale unui Tocilescu, care — așa cum am văzut — vorbea de incursiunile carienilor, sau ale unui Drexler, care vede în text o aluzie la carpi, nu la carieni¹, desigur, pe baza unei alte lecturi, dar tot așa de greșită ca și a lui Tocilescu, problema nici n-a mai fost studiată din acest punct de vedere de la Dittenberger încoace. Ne referim, se înțelege, la Tomis în special. Căci pentru regiune, în general, cercetările nu lipsesc. Ne gândim în primul rând la discuțiile în legătură cu inscripția în cinstea lui Aristagoras, purtate — evident — de aceea care o datează la sfârșitul secolului al II-lea î.e.n., deci în aceeași vreme cu data admisă de noi pentru decretul tomitane.

Dar, după cum se știe, nici în privința apartenenței etnice a « barbarilor », de care este vorba în cunoscuta inscripție istriană, nu există o părere unanim admisă. Astfel, după Pick², invadatorii Istriei ar fi scordiştii celți, care, întorcându-se, la sfârșitul secolului al II-lea, din Thracia și Macedonia, de unde fuseseră respinși de garnizoanele romane, înainte de a ataca Olbia, ar fi săvârșit și atacul asupra Istriei, încercând chiar să se stabilească pe teritoriul ei. Dimpotrivă, C. Patsch³ socotește că « barbarii » amintiți în decretul lui Aristagoras nu pot fi decât bastarnii, mai întâi aliați, apoi adversari ai ultimului rege macedonean, Perseus. Aceștia, sau mai exact o parte din ei, iar nu scordiştii, ar fi atacat, după devastarea Thraciei, Istria și s-ar fi așezat în vecinătatea ei. La această părere se raliază și L. Schmidt⁴ și, mai recent, deși cu unele rezerve, și cunoscutul cercetător bulgar, Hr. Danov. « Documentul lui Aristagoras — spune, într-adevăr, acesta din urmă — după forma literelor ne îndreaptă către o epocă mult mai veche. Totuși, nu îndrăznesc să afirm că conținutul documentului trebuie legat neapărat de invazia bastarnilor sau de aceea a scordiştilor. În orice caz — adaugă Danov — nu trebuie să uităm că, pe la anul 170 î.e.n., bastarnii erau cel mai puternic și cel mai războinic popor la nord-vest de cursul inferior al Dunării »⁵.

În ceea ce ne privește, socotim că este tot ceea ce este îngăduit a se spune în această problemă, nu numai cu privire la Istria, dar la oricare altă cetate grecească din Pontul Stîng, deci și la Tomis. De aceea, fără a respinge cu totul eventualitatea că în inscripția de la Tomis ar putea fi vorba de o amenințare a acesteia din partea unor « barbari » în migrație și, în acest caz, cele mai multe probabilități sînt pentru bastarni — ni se pare mult mai plauzibilă presupunerea exprimată de noi, anume că, în inscripția noastră ne aflăm în fața unei presiuni

¹ W. Drexler, Woch. kl. Phil., 1898, p. 756—758.

² B. Pick, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien. Berlin, 1910, I, p. 145.

³ Carl Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, 1932, vol. 1, p. 15 și urm.

⁴ L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme. 1941, p. 90.

⁵ Hr. Danov, op. cit., p. 61.

de mai lungă durată a triburilor locale, în condițiile și în scopul de care vorbeam mai sus.

Aceasta, în ceea ce privește latura externă a « vitregiei vremurilor » prin care trece Tomisul la sfârșitul secolului al II-lea, după inscripția analizată. Dar mai este o latură — cea internă — care a scăpat, ca de obicei, cu totul tuturor cercetătorilor burghezi. Nu a scăpat însă cercetătoarei sovietice T. V. Blavatskaia, care, referindu-se la pasajul din inscripție, privitor la împunericarea dată celor doi comandanți aleși de « a constrînge și amenda cu cîte zece stateri de argint pe zi pe cei ce nu-și vor îndeplini obligațiile » — ἀναγκάζειν καὶ ζημιῶν ἐκάστης ἡμέρας ἀργυροῖς δέ[κα] καὶ πρᾶσ(σ)ειν τοὺς ἀτακτοῦντας —, cum și la faptul că din patruzeci de paznici, sînt cinstiți numai douăzeci și cinci, scrie: « Inscripția amintită arată că pătura mijlocie din Tomis slăbise și se micșorase într-atît la număr, încît suportarea obligațiilor cetățenești reprezenta mari greutăți pentru majoritatea cetățenilor. Lupta cu cei care se eschivau de la îndeplinirea obligațiilor cetățenești, deși dusă cu strășnicie, nu garanta o disciplină severă, încît, după doi sau trei ani, din cei patruzeci de aleși inițial au rămas numai douăzeci și cinci de paznici, pe care orașul îi cinsteste « pentru ca și ceilalți, văzînd recunoștința poporului, să devină mai zeloși pentru apărarea patriei ». Conștiincioasa îndeplinire a datoriilor cetățenești în acea vreme — își încheie savanta sovietică considerațiile sale — era, precum se vede, ceva neobișnuit, dacă ea provoacă o hotărîre de laudă, atît de precisă, din partea sfatului și a poporului ¹ ».

Observațiile cercetătoarei sovietice ni se par foarte judicioase. Mai mult, socotim că se poate merge chiar mai departe în această direcție. Într-adevăr, la o lectură mai atentă este imposibil să nu se remarce că paza instituită era tot atît de mult, dacă nu mai mult, pentru securitatea internă, pe cît era pentru securitatea externă. Ne referim, se înțelege, în special la pasajul citat, în care se arată sarcinile pazei, anume — reamintim — « de a face de gardă la porți, iar noaptea să stea de strajă și să patruleze prin oraș ». Căci oricum am interpreta aceste sarcini, este greu a nu le pune în legătură măcar cu prevenirea fugii din oraș, despre care se pomenește cu îngrijorie, în altă parte a inscripției, ca să nu mai vorbim de « eventuale dezordini », posibile oricînd, în vremuri tulburi ca acelea prin care trecea cetatea.

Este adevărat că în ceea ce privește cauzele situației grele în care se afla orașul, primul decret ne vorbește, fie în mod vag, de « vitregia vremurilor » — αἱ τῶν καιρῶν περιστάσεις —, fie ceva mai concret, de « epidemie » — λοιμικὴ περίστασις sau de « slăbiciune » — ἀρρωστία. Nu este exclus însă ca prin ultimele expresii să trebuiască a se înțelege nu stări fizice, așa cum s-a înțeles de obicei, ci stări sociale, ceea ce nu este deloc neobișnuit în limba greacă. Astfel, deja pentru Platon, νόσος « boală » este egal στάσις, nu numai cu sensul de « tulburare sufletească » — ca în Sophistul, 228 A —, ci și de « tulburare socială » — ca în Protagoras, 322 D. Comparația, devenită curînd metaforă, devine curentă în limbajul politico-juridic al grecilor și se întîlnește, ca atare, la Xenophon, Demosthenes, Polybius, Diodor, Plutarch etc ².

O evoluție asemănătoare a cunoscut și cuvîntul λοιμός « ciumă », « flagel », sau « boală » în general, și, se înțelege, și adjectivul λοιμικός, derivat din el ³.

¹ T. V. Blavatskaia, Orașele vestpontice în secolele VII-I î.e.n., p. 188—189.

² Pierre de Labriolle, La réaction païenne. Étude sur la polémique antichrétienne du Ier au VIe siècle. Paris, 1934, p. 22 și urm.

³ Referințe în Liddel-Scott, s. v.

Nimic nu se opune deci la a presupune că și în cazul nostru, prin *λοιμικὴ περίστασις* și *ἄβρωστία*, autorii decretului au vrut să mascheze dificultățile interne în care se sbătea cetatea la acea dată.

Că această folosire a dificultăților externe, pentru mișcări interne — forme diferite ale luptei de clasă — nu sînt o simplă presupunere, chiar pentru cetățile noastre vest-pontice, ne-o dovedesc cunoscutele inscripții istriene dintr-o vreme cu mult mai veche, pe care le-am analizat pe larg cu altă ocazie¹. Este vorba, după cum s-a înțeles, de inscripția în cinstea lui Agathocles al lui Antiphilos și de inscripția, poate contemporană, pusă pentru un anonim.

Dar însăși fuga din oraș, mai cu seamă cînd ia proporții de masă, ca la Tomis, nu este în fapt decît tot o formă a luptei de clasă, a unei părți a populației, care nu are interesul și nu vrea să apere o « ordine » de care nu se simte legată. Extrem de semnificativ ni se pare, din acest punct de vedere, un pasaj din inscripția olbiană în cinstea lui Niceratos al lui Papias — contemporană, cum am arătat, cu inscripția noastră, în care citim: « În sfîrșit, trecînd cetățenii în Hylaia, el nu s-a dat în lături, nici în această împrejurare, de a avea grijă de cetate. Căci, socotind că, prin prezența sa, gloata va fi mai bine păzită, și-a luat măsuri de precauție, prezentîndu-se la fața locului, cu sclavii și cu suita cuvenită. Văzînd însă atacul dușmanilor, pe cetățeni i-a trimis în oraș, el însuși însă a rămas pe loc, ca să primească atacul acestora; ... ca urmare, dușmanii, temîndu-se că nu vor putea rezista bravurii sale, n-au îndrăznit să-l atace în cîmp deschis, ci, întinzîndu-i o cursă, l-au ucis mișește »².

Nu este, desigur, nici locul, nici timpul, de a analiza mai amănunțit acest important pasaj, deși ar merita-o din plin³. Nu putem să nu subliniem însă, cu toată observația contrară a editorului inscripției — marele savant rus B. Latyshev — uimată, în această privință de W. Dittenberger, anume că « este foarte neclar scopul cu care cetățenii trecuseră din oraș în Hylaia »⁴, că acest pasaj nu se poate referi decît la complicațiile interne, prin care trecea Olbia, în acea vreme, complicații la care, de altfel, se face aluzie, în mod expres, la începutul inscripției, unde este vorba, după părerea noastră, chiar de Olbia, iar nu de Chersones⁵.

¹ Ecouri ale luptei de clasă la Istria în a doua jumătate a secolului al III-lea și prima jumătate a secolului al II-lea i.e.n., în « S.C.I.V. », anul IV, 1953, nr. 3—4, p. 685 și urm.

² S.I.G.³, p. 392—394, nr. 730 nr. 13 și urm.: [τὸ δὲ τελευταῖον, διαβά] ντων εἰς τὴν Ἰγλαίαν τῶν πολιτῶν, οὐδ' ἐν το[ύ]τοις προνοεῖν τῆς [πόλεως ἀπολείφθη. οἰόμενος] γὰρ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ** τοὺς ὄχλους εὐφυλακτέ[ρι]ους ἔσσει[θαι, μετὰ τῶν οἰκετῶν καὶ τῆς καθηκούσης ἀκολουθίας παραγενόμενος αὐτόθι προσφύλασεν. [ἰδὼν δὲ τῶν πολεμ] ῶν ἔφοδον * τοὺς μὲν πολεῖτας ἐξέστειλεν εἰς τὴν πόλιν, αὐτὸς δ' ὑ[π]έμεινε τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν ἐγδεξόμενος... διὸ καὶ οἱ πολέμοι, τὸ ἀνυπόστατον αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς δείσαντες ἐκ μὲν τοῦ φανεροῦ οὐκ ἐθάρρησαν ἐπιβαλεῖν, ἐνδρεύσαντες δὲ αὐτὸν νύκτωρ ἐδο[λο]φόν[η]σαν].

³ Ca de altfel și alte menționări de astfel de fugi din oraș (cf., pentru această epocă elenistică tirzie — și numai în ținuturile pontice — în afară de textele menționate, din Tomis și Olbia, S.I.G.³, 737 — 743, nr. 495 — Olbia; S.I.G.³, p. 340 — 342, nr. 708 — Istria; Ath. Mitt., X, 317 și XI, 200—202 — Odessos). De obicei, istoriografia burgheză le atribuie, simplu, friicii de dușman (v. de pildă L. Robert, « B.C.H. », LIX, 1935, p. 504), fără a le pune în nici o legătură cu situația internă a cetăților respective. Cercetarea acestei situații, în fiecare caz în parte, cu referire, mai ales la poziția de clasă a fugarilor, rămîne o sarcină importantă a istoricilor marxști.

⁴ W. Dittenberger, loc. cit.

⁵ Cum crede W. Dittenberger, loc. cit.

Oprim aici observațiile noastre în legătură cu decretale tomitane privitoare la paza orașului, la sfârșitul secolului II î.e.n., deși mai rămân în ele o serie de probleme — e drept de amănunt — care ar merita o mai atentă cercetare și poate, o mai potrivită rezolvare. A spune însă, fie și numai câteva cuvinte, pentru fiecare în parte, ar însemna să depășim cu mult cadrul pe care ni l-am impus de la început, cercetării de față. O vom face, poate, cu alt prilej.

ТОМИСКИЕ ДЕКРЕТЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ГОРОДСКОЙ ОХРАНЫ (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Несмотря на то что известные декреты, касающиеся городской охраны Томиса, были обнаружены и опубликованы более 60 лет назад (АЕМ, XIV, 1891, стр. 22—26, № 50), а затем широко истолкованы и использованы, многочисленные неясности остались все же еще не разъясненными и их толкование не получило полного признания всех исследователей. Возможно, что это произошло и по той причине, что до настоящего времени их издание не носило подлинно научного характера и не получило должного оформления, что затрудняет их интерпретацию и в первую очередь их датировку. Более внимательное исследование оригинала, в свете других аналогичных документов, справедливо или несправедливо рассматриваемых как современные, может если не полностью разрешить все проблемы, поставленные надписью, о которой идет речь, все же, открыть новые перспективы для их освещения.

В настоящем сообщении автор главным образом пытается пролить свет на два вопроса: датировка документа и тесно связанную с ним проблему событий, к которым он относится.

Как известно, несмотря на то что издатель (Точилеску) Ш. Мишель (RIG, № 334) датирует надпись II в. до н. э., ставя ее как и Точилеску на основании ошибочного чтения в связи с набегами каринских пиратов, позже, начиная с трудов Диттенбергера (SIG², № 529—SIG³, № 731), но, вероятно, на основании чтения А. Вильгельма (GGA, 1898, стр. 228), оставшегося неоспоримым, согласно которому соответствующий пассаж читается $\delta\acute{\iota}\alpha\ \tau\acute{\alpha}\varsigma\ \tau\acute{\omega}\nu\ \kappa\alpha\rho\acute{\iota}\omega\nu\ \tau\epsilon\rho\iota(\sigma)\tau\acute{\alpha}\sigma\epsilon\iota\varsigma$, а не $\delta\acute{\iota}\alpha\ \tau\acute{\alpha}\varsigma\ \tau\acute{\omega}\nu\ \text{Καρῶν}\ \tau\epsilon\rho\iota(\tau)\tau\acute{\alpha}\varsigma\ \epsilon\iota\sigma\beta\ \omicron\lambda\acute{\alpha}\varsigma$, почти все исследователи, пытающиеся осветить эту проблему поставили события, упомянутые в декрете, в связь с выступлениями Бурбисты, предпринятыми около 50 г. до н. э. для покорения крепостей в Левом Понте.

За последнее время возникли серьезные сомнения относительно датировки и интерпретации А. Салача (BSN, 1931, стр. 53), а особенно М. Ростовцева (SENEW, стр. 765 и 766, прим. 32, стр. 1511) и Т. В. Блаватской (Западнопонтийские города в VII—I вв. до н. э. стр. 174, прим. 2, 188—189 и 195—196) на том основании, что имя Бурбисты фигурирует в документе. Это обстоятельство является весьма странным, если принять во внимание личность Бурбисты.

Автор считает нужным показать и другие противоречия в связи с отнесением событий, упомянутых в надписи, к каким-либо действиям

Бурбисты против Томиса. Прежде всего палеография документа не допускает такой поздней датировки, которая с большей вероятностью может быть отнесена по меньшей мере к 100 г. до н. э. Помимо того, сами события не походят на массивное наступление со стороны Бурбисты, а больше на угрозу со стороны одного из кочующих племен, по всей вероятности, речь идет о бастарнах; еще более правдоподобным является предположение, что разбираемая надпись указывает на более длительный период нападений со стороны местных племен.

Все вышеупомянутое имеет отношение к внешним событиям. По всей вероятности, существует и внутренний аспект проблемы, которому никем не было уделено внимания до настоящего времени, за исключением Т. В. Блаватской, задевшей вопрос об отсутствии воодушевления некоторых слоев населения Томиса в связи с выполнением гражданских обязанностей. Можно почти с уверенностью утверждать, что затруднения внешнего характера в крепости сочетаются с внутренними брожениями *λοικῆ περίστασις*, под которыми надо понимать не физическую болезнь, а, несомненно, согласно концепции господствующего класса, социальную «болезнь», иначе говоря восстание, помимо массового бегства из города, специально упомянутого в надписи.

AU SUJET DES DÉCRETS DE TOMIS CONCERNANT LA GARDE DE LA VILLE

(RÉSUMÉ)

Bien que découverts et publiés il y a plus de soixante ans (AEM, XIV, 1891, pp. 22—26, n° 50), puis copieusement commentés et utilisés, les décrets bien connus concernant la garde de la ville de Tomis présentent, encore de nos jours, de nombreux points obscurs, car ils sont loin d'avoir mis tous leurs interprètes d'accord. L'explication réside peut-être dans le fait qu'ils n'ont pas été édités jusqu'à présent d'une manière satisfaisante, mais surtout dans la rédaction même des termes, qui rend leur interprétation et surtout l'établissement de leur date difficiles. Cependant, un examen plus attentif du texte original, appuyé par d'autres documents similaires, à tort ou à raison considérés contemporains, pourrait, sinon résoudre d'une manière définitive tous les problèmes posés par l'inscription dont il est question, au moins ouvrir des perspectives nouvelles permettant de les élucider. C'est ce qui est tenté dans cette Note, poursuivant surtout deux problèmes: la date du document et le problème qui est étroitement apparenté, celui des événements auxquels il se rapporte.

En ce qui concerne la date, on sait qu'initialement, Ch. Michel (RIG, n° 334), cherchant à préciser les données fournies par Tocilescu, estime que l'inscription date du IIe siècle avant notre ère et tout comme Tocilescu, par suite d'une lecture erronée, établit un rapport avec les incursions des pirates cariens. Ultérieurement, à commencer par Dittenberger (SIG³, n° 529 — SIG³, n° 731) mais se basant sûrement sur la lecture de Ad. Wilhelm (GGA, 1898, p. 228) demeurée définitive, selon laquelle le passage en question doit être lu *διὰ τὰς τῶν καιρῶν περι[σ]τάσεις*, non pas *διὰ τὰς τῶν Καρῶν περι[τ]τάς εἰσβ[ολ]άς*, presque tous les érudits qui ont étudié ce problème ont mis les circonstances dont il s'agit dans les documents de Tomis, en rapport avec les faits d'armes

entrepris par Burébista vers l'an 50 avant notre ère, en vue de soumettre les cités du Pont Gauche.

Cependant, les derniers temps, de sérieux doutes ont été émis au sujet de la détermination de la date et de la validité de l'interprétation citée par A. Salač (BCH, 1931, p. 53) et surtout par M. Rostovtzeff (SEHEW, pp. 765 et 766 avec la note 3 qui se trouve à la page 1511) et par T. V. Blavatskaïa (Les cités du Pont Gauche du VIIe au Ier siècle avant notre ère, p. 174, note 2, p. 188 — 189 et 195—196). Et la raison, sans doute juste, en est que le nom de Burébista ne se trouve pas mentionné par le document, ce qui semble au moins curieux, vu la personnalité de ce dernier.

L'Auteur considère qu'il y a aussi d'autres objections à l'établissement des rapports entre l'inscription qui fait l'objet de cette Note et les actions entreprises par Burébista contre la cité de Tomis.

D'abord, l'étude paléographique du document n'autorise pas une date aussi tardive, mais plutôt aux environs de l'an 100 avant notre ère. Ensuite, les circonstances mêmes qui y sont mentionnées ne s'accordent pas avec une attaque massive, comme aurait pu l'être celle de Burébista, mais plutôt avec la menace de certaines tribus en migration et, dans ce cas, selon toutes probabilités, il s'agirait des Bastarnes. Cependant, l'hypothèse d'une pression de longue durée exercée par les tribus locales, paraît beaucoup plus plausible.

Ces remarques se rapportent aux circonstances extérieures. Mais le problème a également un aspect intérieur, aspect totalement négligé à ce jour, excepté une simple allusion au manque d'enthousiasme de certaines couches sociales de Tomis pour les obligations civiques, due au savant soviétique T. V. Blavatskaïa.

Mais il est presque certain qu'ainsi qu'il est arrivé à maintes reprises au cours de l'histoire, les difficultés d'ordre extérieur de la cité allaient de pair avec les difficultés intérieures. Par *λοιμική περίστασις* il faut donc entendre non pas une maladie physique, mais à coup sûr, suivant la conception de la classe dominante, une « maladie » sociale, autrement dit une révolte, pour ne plus rappeler la fuite en masse de la ville, expressément mentionnée dans l'inscription.
